

inte desto mindre har Gustafsson skrivit en både djuplodande och nyanserad bok som väsentligt bidrar till vår förståelse för det sena 1500-talets kultur. Förhoppningsvis kommer också Gustafssons transkription av Klints handskrift att göras tillgänglig i tryckt eller digital form inom kort, vilket skulle vara ett ytterligare – och lika värdefullt – bidrag till den framtida forskningen på området.

Lunds universitet

HÅKAN HÅKANSSON

Maria Cinthio & Anders Ödman (red.), *Vägar mot Lund: En antologi om stadens uppkomst, tidigaste utveckling och entreprenaden bakom de stora stenbyggnaderna* (Lund: Historiska media 2018). 376 s.

Lyckliga Lund, som kan fira idel nya jubileer. Man har daterat stadens uppkomst till 1020-talet (Knut den stores tid) och 990-talet (Sven Tveskäggs tid). I denna tungviktiga antologi förskjuts stadens tillkomst ännu en gång bakåt. Maria Cinthio argumenterar övertygande för att stadens grundare är Harald Blåtand, som upprättade staden som ett led i byggandet av det danska riket. Och det var verkligen ett grundande det var fråga om. Där staden anlades hade det tidigare varit en gles skog och betesmark, men ingen bebyggelse (s. 159). En storgård fanns emellertid, som i texten knyts till runstensresaren Torgisl och dennes trolige ättling Ulf jarl – svåger till Knut den store.

Lunds och Skånes första kyrka bör ha byggts på Harald Blåtands tid på nuvarande domkyrkoombudets norra del. Träkistor från åtminstone 980 daterar kyrkogården, och visar på tyskinfluerade begravningsmönster.

Harald lutade sig länge mot tyska förebilder och tysk expertis. Biskop Poppo, som döpte kungen, kom sannolikt från Köln. Sonen Sven Tveskägg gjorde uppror mot fadern. Harald fördrevs från Danmark och dog i exil. Sven lutade sig mer mot York och hade även goda kontakter med Olof Skötkonung. York, Lund och Sigtuna hade likartad myntning vid denna tid. Kyrkligt förflyttades fokus från det nuvarande domkyrkoombudet till Drottenkyrkan sydväst därom. Här fanns en betydande begravningsplats, som ger intressanta upplysningar om befolkningens geografiska ursprung och sociala status.

Adam av Bremen var starkt kritisk till Sven och dennes engelska koppling, och har med sin omfattande historieskrivning bidragit till att den tyska kyrkans inflytande på uppbyggandet av kyrkan i Skandinavien har överskattats, och det engelska inflytandet i motsvarande mån underskattats. Ha-

rald Blåtands begravning i Roskilde har troligen uppdiktats av Adam, med utgångspunkt i den skildring som *Encomium Emmæ reginæ* från 1041 ger av Svens begravning i den Trinitatis- (Drottens-) kyrka han hade grundat, alltså i Lund (s. 69–70).

Drottenskyrkan blev för en tid Lunds kyrkliga centrum och dess första biskopskyrka, säte för engelskfödda biskopar. Ett kloster upprättades och fungerade bland annat som utbildningsanstalt (s. 90). Sven Estridsson (r. 1047–1074/76) orienterade sig mot Tyskland och Hamburg-Bremen, som Harald Blåtand hade gjort. Ett tillfälligt biskopssäte inrättades på kungsgården i Dalby, där den Hamburglojale biskop Eginio väntade ut den dynamiske biskop Henrik i Lund.

Medan de stora satsningarna gjordes i Drottensområdet är det inte helt klarlagt hur den plats norr om dagens domkyrka, där Harald Blåtand hade anlagt kyrka och kyrkogård på 970-talet, utnyttjades, men området hade dräneringsproblem (s. 163). En ny kyrkogård från cirka 1040, söder om den nuvarande domkyrkan, kan ha samband med det ovan omtalade klostret. Namnet Sankt Laurentius finns i källor från 1050- och 1070-talen, och kan ha varit använt av klosterstiftelsen (s. 94). I sitt gåvobrev från 1085 tillsköt Knut den helige betydande medel till den "ännu ej fullbordade" Laurentiuskyrkan. Det är tydligt att man tänkte sig ett verkligt storslaget kyrkobygge, en värdig katedral för Lundastiftet. Under många decennier framåt skulle området framför allt vara en gigantisk byggarbetsplats.

Detta för oss över till Anders Ödmans del av boken: "Domkyrkoentreprenaden – förspel, genomförande och avslutning", där han magistralt sammanfattar den forskning han har bedrivit under 30 års tid.

En av nycklarna ges när Ödman talar om de i dansk forskning mycket omdiskuterade trelleborgarna. Namnet, som ursprungligen kan komma från Trelleborgs trelleborg, är odiskutabelt: det har med "trä" att göra. Kombinerat med arkeologiska fynd, häribland så kallad Östersjökeramik, blir slutsatsen den, att de skånska trelleborgarna har använts som förvarings- och handelsplatser för ofri arbetskraft. Längre var trälforskning inte *comme-il-faut*, menar Ödman, vilket är skälet till att man inte har dragit de närmast till hands liggande slutsatserna (s. 152).

Fyndet av Östersjökeramik i det av Harald Blåtand anlagda Lund gör det sannolikt att ofri arbetskraft användes även vid kyrkobyggena. Den föredragna byggnadsstenen var Höörsandsten, som bröts 3,5 mil från Lund – se även geologen Ulf Sihveds kapitel i boken – och måste transporteras landvägen. Sammanlagt handlar det om, som ett minimum, 67 500 ton, eller uppskattningsvis fem ton per dag (s. 195, 199). Centrum för stembrytningen var Hallaröd i Onsjö härad, tidigare en obygd som nu blev häradets centralort. Olofskyrkan i Hallaröd blev en betydande pilgrimskyrka, där avlat kunde

vinnas, och en årlig marknad på Olofsdagen, den 29 juli, lockade besökare även från Sverige (s. 246).

Med ox och vagn kan transporten mellan Hallaröd och Lund beräknas ha tagit två dygn. En oxkärra kunde ta en last på maximalt ett ton – två grovhuggna kvaderstenar. Med tanke på volymen som skulle transporteras ställdes stora krav på logistik. Oxarna behövde plats att stallas upp på natten. Sankt Olof och de andra helgonen beskyddade de vägfarande, och vördades på bestämda platser längs vägen (s. 245), men Ödman spårar också ett brödraskap med medlemmar av de ledande ätterna som övervakade vägen. De kan ha burit tempelherrarnas kors, en symbol man hittar på gravstenar i Hallaröd, Munkarp, Stehag med fler orter.

En beräkning av arbetskraftsåtgången ger vid handen, att lågt räknat 100 à 200 personer med familjer var sysselsatta med domkyrkobygget. En arbetsstyrka av denna dimension krävdes under en period av cirka 60 år. Om man hade engagerat bönder för denna verksamhet hade jordbruket i ett eller två härader dränerats på arbetskraft. Lösningen var att hitta arbetskraften på annat håll. När Stockholms slott byggdes kunde Tessin använda sig av ryska krigsfångar. När Lunds domkyrka byggdes handlade det om ofri arbetskraft, sannolikt härtagen i Östersjöregionen. Detta ger en förklaring till de betydande koncentrationerna av Östersjökeramik, men spår finns även i den av Lauritz Weibull utmönstrade sagolitteraturen, i ortnamn, och i DNA- och strontiumanalyser från Trinitatiskyrkogården, redovisade av Maria Cinthio. Att de stora kyrkor som vi i dag beundrar byggdes av ofria människor är något som med nutida ögon kan förefalla svårsmält, men med denna tolkningsram kan ett antal annars svårförklarliga förhållanden ges en rimlig förklaring. Omkring år 1200 kan en förändring noteras. Stenhuggarmärken vittnar om att de fortsatta arbetena utfördes av byggnadshyttor med fria arbetare (s. 293).

Oxuppfödning och jordbruk för livsmedelsproduktion tillhör sidogrenarna i verksamheten. På så sätt drev domkyrkobygget på den agrara förändringsprocessen. Tresådet och de järnskodda plogarna vann mark under 1100-talet, och bäddade för att arbetskraftsbehovet förblev stort även efter att först domkyrkan, och i nästa skede klostren och sockenkyrkorna hade uppförts. Entreprenörernas intresse riktades nu i stor utsträckning mot järnproduktionen. Den gamla ofria arbetskraften gavs nya uppgifter inom den decentraliserade järnframställningen, såväl i Skåne som i Småland, men träldomen blev på en gång omodern och mindre funktionell i detta sammanhang. Ärkebiskop Absalon frigav trälar i sitt testamente från 1201, vilket kan ses som tidstypiskt. Av tidigare trälar blev fria jordbrukare som betalade sin skatt eller avrad i form av järn. Entreprenörerna behöll sina positioner, men etablerade sig samtidigt på nya orter, där förutsättningar i form av järn-

malm och bränsle möjliggjorde järnframställning. Tiohäradsbygden i Småland blir i Ödmans framställning snarast ett danskt kolonisationsområde. Detta ger en förklaring till det även i tidigare forskning uppmärksammade danska inflytandet, när Växjöstiftet upprättades och de första stenkyrkorna uppfördes i Varend, Njudung och Finnveden.

Den perspektivrika boken avslutas med ett kapitel av konstvetaren och arkeologen Lone Mogensen om planläggningen av den grundade staden Lund. Den som vandrar längs Lunds slingrande gator har kanske svårt att se en plan bakom gatumönstret, men Lone Mogensen visar, att vissa grundläggande principer och matematiska förhållanden har styrt planläggningen. Det mjuka, intima gatunät som skapades ”kom att utgöra en perfekt habitat för medeltidens processioner och en tusenårig livsmiljö för miljoner människor” (s. 354).

Vägar mot Lund tar med läsaren in i några av de mest avgörande processerna i Nordens tidiga medeltid, upprättandet av ett enat danskt rike och grundläggningen av Nordens första metropolitankyrka. Den etablerar ett nytt forskningsläge och är samtidigt i långa partier något av en bladvändare. Ett påpekande är att käll- och litteraturförteckningen gärna hade fått vara gemensam för hela boken. Ett register hade varit önskvärt. En del kuriositeter har slunkit igenom nätet. Exempelvis söker man förgäves någon sockenkyrka vid namn Vårgårda i Småland (s. 285).

Linnéuniversitetet, Kalmar

ANDERS FRÖJMARK

Mats Hallenberg, *Kampen om det allmänna bästa: Konflikter om privat och offentlig drift i Stockholms stad under 400 år* (Lund: Nordic Academic Press 2018). 294 s.

Denna välstrukturerade bok utgör dels en redovisning av Mats Hallenbergs del i forskningsprojektet ”Egenintresset kontra det gemensamma bästa” som han har haft tillsammans med Magnus Linnarsson, dels en vidareutveckling av idéer som presenterades i Hallenbergs bok *Statsmakt till salu: Privatiseringen av skatteuppbörden i det svenska riket 1618–1635* från 2008. Till skillnad från projektkollegan Linnarsson, som har studerat riksdagsdebatter om privat och offentlig drift, fokuserar Hallenberg på diskussionerna i Stockholms stad om hur allmännyttiga uppgifter där skulle organiseras från 1600-tal till sent 1900-tal. Han är intresserad av argumentationen – hur begrepp såsom egennytta och det allmänna bästa